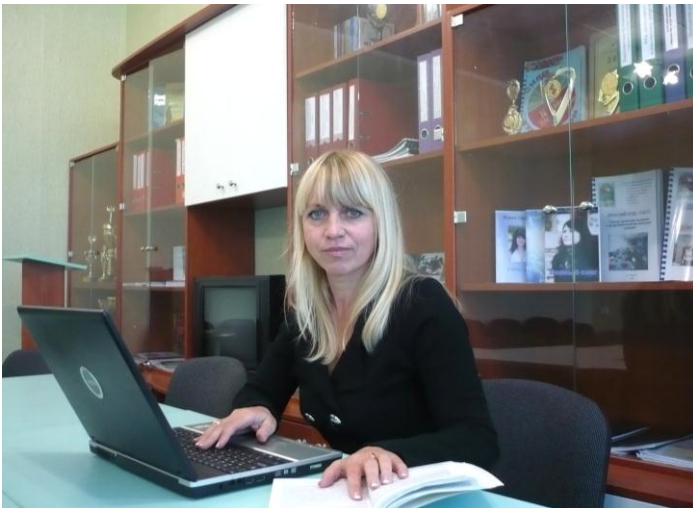

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Головне управління освіти і науки Дніпропетровської обласної
державної адміністрації
Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Томаківський професійний аграрний ліцей»

**Розробка для участі у методичному фестивалі
«Креативний підхід до формування професійної мобільності
конкурентоспроможного фахівця на сучасному ринку – головний
пріоритет сьогодення»**

Номінація «Результативність професійно-практичної роботи закладу»

МОДЕЛЬ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Методист, викладач хімії та екології

Русанова Світлана Григорівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. До екологічної свідомості – через екологічну освіту і виховання	8
2. Екологічне виховання як систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури	11
3. Цілісна модель навчально-виховного процесу закладу освіти екологічної спрямованості	15
4. Екологічна освіта і виховання за кордоном	20
5. Форми і методи екологічного навчання	23
6. Учнівські проекти як метод самовираження особистості	27
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасні актуальні проблеми взаємостосунків суспільства і природи висувають невідкладні завдання і одне з них - виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу. Це вимагає переорієнтування екологічного виховання на можливість здійснювати випереджувальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку. Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі. Отже, суспільство висуває потребу у компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення і відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх.

Отже, екологічне виховання набуває пріоритетної ролі в освіті загалом та у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних навчальних закладів зокрема. Розвиток і формування в учнів екологічної компетентності забезпечується відповідним оновленням усіх складових навчально-виховного процесу навчального закладу (цілей, змісту, технологій тощо). Мета екологічного виховання і освіти має бути орієнтованою на формування екологічної свідомості особистості, готовності відповідально ставитися до довкілля, виховання екологічно усвідомленої поведінки, знань прав і обов'язків громадян. Життєво необхідним стає створення умов у навчальному закладі і сім'ї, за яких учні б усвідомлювали практичну значущість екологічної компетентності, проявляли б свою зацікавленість, набували здатності й готовності до ініціативної творчої діяльності екологічного спрямування.

Таким чином, ідея розвитку екологічної компетентності учнів є однією із ключових ідей модернізації виховання і освіти, необхідність якої історично передбачена у вигляді корінних змін світогляду, традицій, стилю мислення,

мотивів поведінки людей, які становлять сучасний соціум. Вона пов'язана з готовністю і здатністю молоді нести особисту відповідальність як за власне благополуччя, так і за суспільне.

Екологічна компетентність це:

- здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб якомога менше завдавати шкоди довкіллю;
- прояв екологічної культури особистості у довкіллі, де вона здійснює власну діяльність і може реально впливати на її стан;
- характеристика, що дозволяє сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;
- здатність особистості до такої діяльності у побуті й природному середовищі, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід, цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля;
- показник сформованості екологічної культури особистості.

Питання про охорону природи, бережливе ставлення до неї порушуються і розглядаються, починаючи з дошкілля і закінчуючи ВУЗом.

Важлива роль у здійсненні процесу формування екологічної компетентності учнів належить батькам, сім'ї. Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї - вказував В.О.Сухомлинський. Адже саме в сім'ї діти набувають початкових знань про природу і досвіду спілкування з нею. Сім'я у цьому процесі є головним чинником і умовою розвитку та виховання підлітків тому, що діти перші свої роки перебувають у тісному і безпосередньому контакті зі своїми батьками, родиною. Саме тут дитина одержує перші знання про природу, набуває початкових навичок спілкування з нею.

Однак слід зауважити, що сучасна сім'я розвивається у досить складній суспільній ситуації. З одного боку, відбувається зростання значущості сім'ї у вихованні дітей, з іншого - соціальні проблеми суспільства викликають

загострення сімейних проблем. Серед них - падіння рівня життя переважаючої більшості сімей, збільшення кількості розпаду їх та існування неповних сімей. Відбувається відхід дітей від батьків, втрачається постійний контакт між ними.

У дошкільному навчальному закладі екологічна компетентність вихованців формується в процесі їхньої життєдіяльності згідно з вимогами базової програми і спрямована на виховання емоційного ставлення до природи. Найбільш поширеними формами роботи з дошкільного екологічного виховання є: спостереження, екскурсія та прогулянка в природу, праця на ділянці та в "живому куточку" та ін. Важливим компонентом є репродуктивна діяльність дітей, пов'язана з розповіддю про побачене в природі, малювання, ліплення, робота з природним матеріалом. У старшій школі екологічна компетентність формується в процесі суспільно-корисної праці – робота на ділянках, озеленення навчальних кабінетів та ін. Визначаючи роль і місце загальноосвітнього або професійно-технічного навчального закладу у формуванні ціннісного ставлення особистості до природи, необхідно зробити такий акцент:

- на основі сучасних тенденцій розвитку екологічної освіти як складової освіти сталого розвитку її зміст включає в себе екологічний, економічний та соціальний блок;
- чинником формування екологічної компетентності учнів виступає як навчальний, так і виховний процес.

Навчальний процес характеризується тим, що в ньому відсутній окремий предмет "Екологія і природокористування", тому проблема розкривається на міжпредметному рівні. Аналіз навчальних програм свідчить, що головне дидактичне навантаження у висвітленні екологічних проблем належить біології та географії.

Значна частина важливих питань екологічного змісту припадає на позаурочну навчально-виховну роботу - факультативні курси.

Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках:

- усвідомлення функцій природи в житті людини, самоцінності природи;
- почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них;
- здатність особистості гармонійно співіснувати з природою;
- поводитися компетентно, екологічно безпечно;
- критична оцінка споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи;
- вміння протистояти проявам такого ставлення доступними способами;
- активна участь у практичних природоохоронних заходах;
- здійснення природоохоронної діяльності з власної ініціативи;
- посилене екологічне просвітництво.

Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку і в навчальних закладах реалізується через:

- екологічні гуртки, об'єднання, товариства охорони природи, екологічні агітбригади, екологічні табори;
- науково-дослідну та пошукову роботу Малої академії наук;
- виховну роботу екологічного спрямування;
- проведення масових форм природоохоронної роботи, в тому числі і практичного спрямування щодо озеленення, благоустрою території навчального закладу та інше.

Згідно з сучасними вимогами, ще в початковій школі спрямовують світогляд учнів на цілісність і тісний взаємозв'язок рослинного і тваринного світу між собою та компонентами і явищами неживої природи - водою, світлом, температурою, зміною пори року тощо.

Спланувавши тематику виховних годин, екскурсій, щоденних прогулянок, час відведений для вивчення уроків (виконання домашнього завдання), дозвілля, відпочинку, вчитель або вихователь може організувати учнів не тільки на вивчення і засвоєння теоретичних інформацій, а й на виконання доступних їхньому вікові практичних природоохоронних завдань. Такими, наприклад, можуть бути: догляд за зеленими насадженнями на території навчального закладу та квітами в приміщенні, підгодівля зимуючих птахів, виготовлення й розвішування штучних гніздівель, догляд за класним /шкільним/ куточком живої природи тощо.

Навчально-виховний процес навчального закладу, використовуючи навчальний матеріал з дисциплін природничих та гуманітарних циклів, має формувати в учнів досвід правильного вирішення питань використання природних цінностей.

Отже, сформувати сучасний екологічний світогляд особистості можливо при умові реалізації концептуального положення "Сім'я - дошкільна установа - школа - позашкільний та вищий навчальні заклади", яке спрямоване на неперервну, логічно обґрунтовану освіту дитини змалку до професійної орієнтації.

Велика роль у формуванні знань і навичок з екології досягається навчальними закладами безпосередньо через залучення дітей до гурткової роботи еколого-натуралістичного спрямування та участі в різноманітних заходах як форми організації позашкільної освіти. Мережа гуртків екологічного спрямування має важливе значення для формування екологічного світогляду підростаючого покоління.[7]

1. До екологічної свідомості – через екологічну освіту і виховання

Сучасна молодь вступає в життя в епоху не тільки бурхливого розвитку науки і техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції та демографічного вибуху. Людству потрібні нова філософія життя, висока екологічна культура й свідомість.

Основними показниками екологічної культури визначають знання загальних закономірностей розвитку природи і суспільства, розуміння взаємозв'язку їх існування і того, що природа склала першооснову становлення й еволюції людства, визначення соціальної зумовленості взаємовідносин людини і природи, подолання споживацького ставлення до природи як джерела матеріальних вигод, уміння передбачити наслідки впливу діяльності людини на біосферу Землі, підпорядкування своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, вміння зберегти сприятливі природні умови і конкретну працю.

Фундамент екологічної культури закладається в дитинстві. І тут першочергова роль належить сім'ї. Особливе місце у формуванні екологічного світогляду відводиться загальноосвітній середній школі.

Вивчення в школі природничих наук формує основи екологічних знань та наукові засади природокористування. Природоохоронні знання необхідні для вдосконалення самого навчально-виховного процесу, формування цілісної картини світу. Екологічна освіта і виховання в школах мають реалізуватися неперервно і послідовно, комплексно і на міжпредметній основі, формувати певні переконання відповідно до набутих знань, а також практичні навички й активну життєву позицію щодо збереження природи.

Тому зміст природоохоронної освіти повинен включати систему знань про особливості природи і взаємовідносини суспільства і природи, вміння і навички з її вивчення, збереження і відтворення. Визначальне і вагоме місце в системі екологічної освіти і навчання займають дитячі та молодіжні громадські природоохоронні організації та об'єднання.[13]

Розглянемо більш детально поняття екологічної культури, освіти і виховання.

Екологічна культура, освіта і виховання – це категорії, які відображають певну етапність у формуванні людської особистості.

❖ *Екологічна освіта* представлена системою знань, направлених на засвоєння теорії і практики загальної екології, включає елементи географічних, біолого-медичних, геохімічних, соціально-економічних і технічних галузей знань.

❖ *Екологічне виховання* здійснюється посередництвом впливу на свідомість в процесі формування особистості з метою розвитку соціально-психологічних установок і активної громадянської позиції.

❖ *Екологічна культура* – складова частина загальноосвітньої культури, характеризується глибоким і узагальнюючим осмисленням важливості екологічних проблем в майбутньому розвитку людства.

Екологічна освіта озброює людину необхідними знаннями про особливості взаємодії суспільства і природи, ходу природних процесів, впливу на них антропогенних навантажень і несприятливих наслідків такого впливу.

Екологічне виховання формує певні навички поведінки людини в природному середовищі. І тільки осмислена поведінка в природі у відповідності з отриманими знаннями і навичками є свідченням екологічної культури особистості.

Триєдність екологічної освіти, виховання і культури передбачає їх послідовний взаємопов'язаний розвиток. Кожен із названих компонентів займає відведену йому “екологічну нішу”, а процес формування можна вважати цілеспрямованим за умови поточної реалізації освітніх і виховних екокультурних завдань.

Екологічну культуру розуміють як цілісну систему, яка складена:

- екологічними знаннями;
- екологічним мисленням;

- культурою вчинків;
- культурою екологічно оправданої поведінки, яка характеризується ступенем перетворення екологічних знань, мислення, культури почуттів у щоденну норму вчинків.

Проявом екологічної культури є екологічно обумовлена діяльність. Формування екологічної культури особистості як мети екологічної освіти передбачає комплексний вплив на сфери свідомості: когнітивну, афективну, діяльну. Отже, екологічна освіта повинна включати загально-наукові, морально-естетичні і практичні аспекти.

Специфіка екологічної освіти полягає в тому, що вона повинна базуватись на принципі “випереджуючого відображення”. Тобто у свідомості людини повинна відбуватись постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу.

Провідним принципом екологічної освіти і виховання є принцип: “мислити глобально – діяти локально”.

Практична реалізація завдань і мети екологічної освіти у сучасних навчальних закладах будується на засадах: комплексного розкриття проблем охорони природи; взаємозв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю учнів у цій сфері; включення екологічних аспектів у структуру предметних, спеціальних узагальнюючих тем та інтегрованих курсів, які розкривають взаємодію суспільства і природи; поєднання аудиторних занять з безпосереднім спілкуванням з природою (екскурсії, трудові екологічні практикуми, польові табори тощо); використання проблемних методів навчання (рольові ігри, екологічні клуби та ін.); поєднання класної та позакласної природоохоронної роботи.

2. Екологічне виховання як систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей. Забруднення атмосферного повітря у багатьох містах України досягло критичного рівня.

«Гадаємо, — писав В. Сухомлинський, — що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо».[1]

Завдання екологічного виховання — сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі.

Метою екологічного виховання є формування в особистості екологічної свідомості і мислення. Передумова для цього — екологічні знання, наслідок — екологічний світогляд. Екологічну свідомість як моральну категорію потрібно виховувати у дітей з раннього дитинства.

На основі екологічного мислення і свідомості формується екологічна культура, яка передбачає глибокі знання про навколишнє середовище (природне і соціальне), екологічний стиль мислення і відповідальне ставлення до природи, вміння вирішувати екологічні проблеми, безпосередню участь у природоохоронній діяльності.

Система екологічного виховання передбачає врахування основних її аспектів:

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;
- гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами

харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
- об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається, намагаючись вирішувати проблеми довкілля;
- зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини.

Основними принципами екологічного виховання є принципи: матеріальної єдності світу, краєзнавчий, принцип комплексності, безперервності, патріотизму і т.і.

Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи — середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності.

Згадаємо слова В. Сухомлинського, про виняткову роль природи у вихованні дитини та загалом у її житті. Зокрема, цінність природи розглядається не лише в естетичній, а й у морально-етичній площині — як одного із засобів диференціації категорій добра і зла (скажімо, добро — збереження будь-якої форми життя, сприяння його розвитку, зло — байдуже чи хижацьке ставлення до природи, знищення будь-якої форми життя). Доречним тут буде згадати вислів Чарльза Дарвіна: *«Людина мусить постійно спілкуватися з природою, інакше вона буде бідніти емоційно, слабнути інтелектуально, а зрештою — деградувати морально.»*

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах формування особистості, на кожному ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості.

Виділяють чотири етапи залучення дітей до світу природи.

На першому етапі вчать їх бачити і розуміти красу навколишнього світу; мета другого – сформувати в молодших школярів потребу не лише споглядати, а й бережливо ставитися до природи, охороняти і збагачувати її; на третьому етапі учні усвідомлюють, що природа не є чимось відстороненим від людини, що людина – це своєрідний вихованець її: через спілкування з природою людина виховує в собі найкращі моральні якості. Четвертий етап – становлення екологічної відповідальності у випускників навчального закладу як основної риси особистості на основі системних знань про екологічні проблеми сучасності і можливості впровадження концепції сталого розвитку сучасної цивілізації і навколишнього середовища.

Таким чином, бачимо, що екологічна культура, екологічна свідомість формується тільки шляхом тривалого й поступового пізнання довкілля. Це складний багатогранний психолого-педагогічний процес, що починається з раннього дитинства. Відомо: чим швидше розпочинається навчання, тим кращими бувають результати. Доведено також, що елементарні і наочно продемонстровані взаємозв'язки природних явищ доступні вже дітям дошкільного віку. Тому це може бути практична діяльність природоохоронного спрямування, безпосереднє спілкування з природою чи просто словесна інформація про неї, поєднання з іншими засобами впливу, наприклад з музикою, малюванням, поезією, сюжетно-рольовими іграми відповідної тематики тощо.[12]

Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. «Дітей, що не вміють ще ходити, — писав Г. Ващенко, — треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Все це залишається в дитячій душі, осяяє почуттям радості, і покладе основи любові до рідної природи».[1]

В екологічному вихованні особливого значення набувають предмети природничо-географічного циклу. Біологія і географія розкривають дітям світ рослин, тварин, середовище, що їх оточує. Фізика і хімія дають комплекс

політехнічних знань, наукові засади і принципи сучасного виробництва. Історія і правознавство показують неприпустимість варварського ставлення до природи. Предмети естетичного циклу розкривають естетичну сутність природи, її неповторну красу, вплив на людину. Важливу роль у формуванні екологічної свідомості відіграє залучення учнів до природоохоронної діяльності: садівництво (див. додаток 1), робота в мисливських господарствах, робота на учнівській ділянці (див. додатки 2,3) та ін.; робота санітарних загонів захисту довкілля, які виявляють ступінь забруднення повітря, води, зон відпочинку; загонів для боротьби з бракон'єрами (діють при лісництвах і рибгоспах); групи швидкої допомоги звірам і птахам у зимовий період; кутки природи в школах, будинках школярів.

З природоохоронною роботою пов'язана туристично-краєзнавча робота з дітьми, спрямована на прищеплення їм навичок правильної поведінки в місцях відпочинку, в лісах і на річках та ін.

Результат екологічного виховання — сформована екологічна культура людини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне); наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи; екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я; набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях); безпосередньою участю у природоохоронній роботі; передбаченням можливих негативних віддалених наслідків природо-перетворювальної діяльності людини.

3. Цілісна модель навчально-виховного процесу закладу освіти екологічної спрямованості

Згідно із сучасними уявленнями про джерела вирішення екологічних проблем необхідною умовою сьогодення є розвиток громадської екологічної свідомості. Тому зараз набуває особливого значення екопросвіта підростаючого покоління.

Провідну роль у процесі екологічної освіти та виховання відіграє розвиток екологічної свідомості (екологічний підхід до формування свідомості). Вона є:

- усвідомленням сутності екологічних законів; розумінням причин протиріч у системі «природа-суспільство» як невідповідності природних та соціальних законів;
- усвідомленням небезпечності глобальних екокатастроф та локальних екологічних криз; усвідомленням морального вибору засобів доцільної діяльності, яка узгоджується з екологічним імперативом;
- пізнанням себе та ставленням до навколишнього світу як до частини самого себе. Якщо для збереження себе людина повинна зберегти природу, то для охорони природи вона повинна розвинути себе.

Для ефективності педагогічного процесу, який формує екологічну свідомість особистості, необхідно задіяти в ньому якомога більше різноманітних психологічних чинників, механізмів та засобів, які сприяють формуванню екоцентричного типу екологічної свідомості, тобто необхідно побудувати таку модель навчального закладу, в якій процес екологічної освіти та виховання буде цілісною системою.

Уявлення про таку системну модель процесу формування екологічної культури є своєрідною “психологічною матрицею”, на яку може бути накладена “педагогічна калька” відповідних методів та прийомів формування екологічної особистості.

Інтегральний характер змісту екологічної освіти зумовлює складний набір знань, які мають світоглядне значення. Екологія робить свій внесок в розкриття цілісного уявлення про світ та людину. Це передбачає розробку гнучких форм екологізації освіти на міждисциплінарній основі. Крім того, необхідно врахувати національно-культурний та регіональний рівень загальноосвітньої системи. З цього випливає варіативність форми внесення екологічного матеріалу до навчальних планів та програм.

Є три можливі моделі: багатопредметна, однопредмета та змішана.

Багатопредметна модель передбачає глибоку екологізацію змісту в логіці побудови традиційних навчальних предметів як природничонаукового, так і суспільно-гуманітарного циклів.

У різноманітні предмети вкладаються знання, які пов'язані з розкриттям поняття “середовище”, осмисленням цього поняття як інтегративного за допомогою специфічних для кожного предмету методів навчання; забезпеченням засвоєння цього поняття за допомогою різноманітних прийомів та форм навчання.

Однопредметна модель передбачає вивчення екології в межах самостійного предмета.

Виділення самостійного курсу екології має позитивні та негативні аспекти. Останні пов'язані з небажаною локалізацією та фрагментарністю екологічних знань у свідомості учнів. Необхідним є пошук оптимального обсягу будови всього змісту навчального матеріалу в такому предметі.

У змішаній моделі зміст екологічних знань добирається з урахуванням особливостей традиційних навчальних предметів, а також цілісно в самостійних інтегрованих предметах, які передбачаються для кожного етапу навчання.[14]

Звичайно, перспективною є змішана модель, але недолік її в тому, що вона не охоплює виховний процес. Враховуючи цей недолік, отримуємо власну модель навчально-виховного процесу навчального закладу, орієнтованого на формування екологічної культури (див.схему 1).

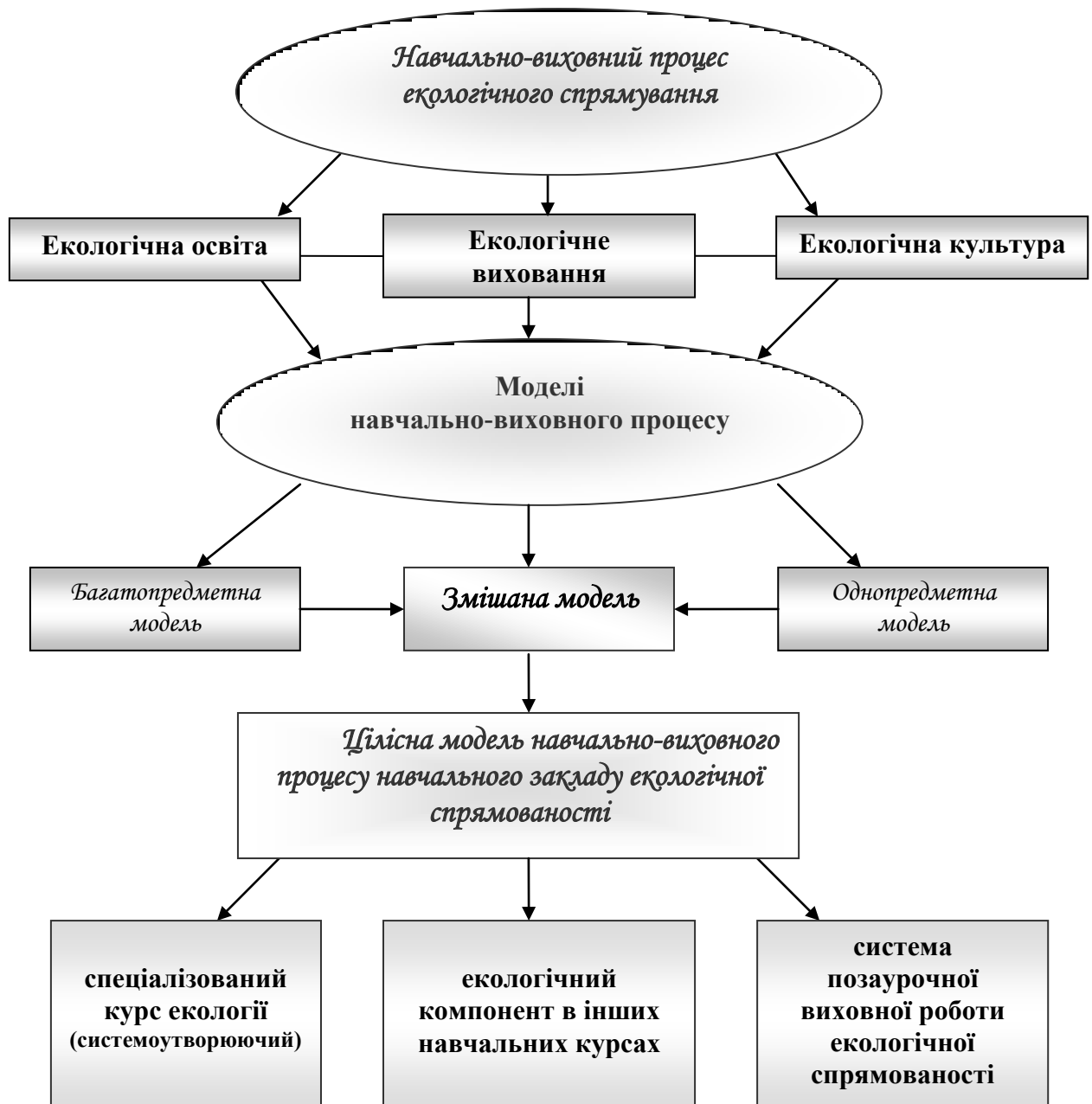

Схема 1. Цілісна модель навчально-виховного процесу закладу освіти екологічної спрямованості

Ця модель складається з трьох взаємопов'язаних складових:

- спеціалізований курс екології, який за своїм характером є системоутворюючим;
- екологічний компонент в інших навчальних курсах, програми яких модифіковані за рахунок внесення в їхній зміст окремих екологічних питань;
- система позаурочної виховної роботи екологічної спрямованості.

Особливість сучасної позиції екології в дидактиці полягає в тому, що екологія, до якої на 100 % входять питання природничого змісту, має надзвичайне завдання в гуманітарній сфері щодо формування екологічної свідомості, культури, моралі тощо. У контексті вирішення цього питання в програмі розробленого навчального курсу здійснено спробу гармонійно об'єднати зміст природничої та гуманітарної частин екологічної освіти.

Таким чином, “Екологія” – є інтегрованим курсом, у якому, по-перше, відображені глибокі взаємозв'язки між різними аспектами пізнання світу, по-друге, поєднані методи навчання, традиційні й нові, які вже мали місце в різних навчальних курсах.

За своїм характером курс “Екологія” є системоутворюючим. Він узагальнює екологічні знання та вміння, набуті учнями під час оволодіння іншими предметами та об'єднує їх в систему, яка відповідає сучасній науковій картині світу.

Цілісність змісту навчального курсу забезпечується певною послідовністю тем (блоків) програми, яка, по-перше, відповідає логіці предмета екології, по-друге, передбачає постійне повернення до раніше вивчених базових понять, але на більш високому рівні та в ширшому аспекті (принцип діалектичної спіралі розвитку понять).

З метою забезпечення діалектичного переходу кількості поступово (поетапно) нарощуваних екологічних знань у якість – екологічну свідомість, культуру, програма передбачає залучення психоемоційного чинника до сприйняття екології учнем. Це відображено в певній тематиці, видах та формах практичних, дослідницьких і творчих робіт, а також в рекомендаціях, які стосуються проведення занять з еколого-психологічного тренінгу. Щодо останнього, то ми розуміємо його як систему психологічних вправ, тестів, ігор тощо, спрямовану на формування та корекцію екологічної свідомості.

Характерним для даного курсу є посилення практичної спрямованості екологічної освіти, включення учнів в активну діяльність з дослідження екологічних проблем і можливих шляхів їх вирішення. Певна частка

навчального часу присвячена практичним роботам, діловим іграм та іншим активним формам занять, мета яких – розвиток екологічних вмінь та навичок учнів.

Екологічна освіта учнів тільки тоді може бути високоефективною, коли різноманітні аспекти її змісту розкриваються у взаємодії всіх навчальних дисциплін, як природничонаукових, так і гуманітарних. Весь педагогічний колектив має брати активну участь у формуванні екологічної свідомості учнів. У межах кожного навчального предмета розглядається та екологічна проблематика, яка впливає зі змісту даного предмета та його специфіки.

Щоб запобігти фрагментарності знань та побудувати з окремих екологічних питань, сформованих у межах різних дисциплін, цілісну систему, використовують функцію спеціалізованого курсу екології - це координація міжпредметних зв'язків. [14]

Системоутворюючий характер курсу екології виявляється також у тому, що він координує діяльність системи виховної роботи в навчальному закладі. Це відбувається шляхом реалізації принципу орієнтації на сенситивність до впливу, який полягає в тому, що педагогічно доцільно організовувати вплив різноманітних форм екологічного виховання на особистість з урахуванням її індивідуальних, вікових та інших особливостей.

Велика роль у формуванні екологічної культури учнів належить загальній екологізації педагогічного середовища, тобто створенню в навчальному закладі єдиного педагогічного простору, який забезпечуватиме умови для підвищення ефективності цього процесу.

Роль педагогічного середовища як чинника формування особистості підкреслювалася багатьма видатними педагогами минулого (К.Д. Ушинський, Я. Корчак, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинський та ін.).

4. Екологічна освіта і виховання за кордоном

Цей процес за кордоном почався значно раніше, ніж в нашій країні. Значення цієї проблеми для суспільства, для його економічного розвитку очевидно і вкрай важливо. Тому в процесі навчання на будь-якому етапі велика увага приділяється викладанню наук про Землю, про життя. В Західній Європі екологічне виховання починається з трьох років. Важливе значення в цьому процесі мають спеціальні господарства, в яких діти можуть спілкуватися з тваринами, доглядати за ними.

У різних країнах існують свої специфічні умови освіти і виховання, що відбивається в цьому складному процесі. В дитячих садках Болгарії дітей знайомлять із природою в процесі ігор, в їхній трудовій діяльності на присадибних ділянках.

У Норвегії працівники дитячих садків зобов'язані мати спеціальну підготовку. Вони повинні знати основи екології та охорони природи, знати стан природних ресурсів своєї країни, володіти методиками екологічної освіти і виховання. Під час польових занять майбутні вихователі здобувають знання про фотосинтез, взаємозв'язки між рослинами, тваринами, людиною, про види енергії і способи її одержання, про харчові зв'язки.

Фінляндія - систематичне екологічне дошкільне навчання починається з 5 років у спеціальних Центрах природи. Методи навчання найрізноманітніші: заохочується індивідуальна творчість дітей, проводяться екскурсії в природу, передбачені ігрові моменти, що допомагають сприймати природу.

У початкових школах Англії, Швеції, Данії викладають природознавство, краєзнавство; в Норвегії, Німеччині - вітчизнознавство. Але в будь-якому випадку в цих предметах значне місце займають питання екологічної освіти і виховання. В старших класах шкіл цих держав викладають суспільствознавство, орієнтування, в яке входять невід'ємною частиною теми з географії, біології.

В Данії, Англії проблеми навколишнього природного середовища обов'язково розглядаються в курсах біології, географії, історії, хімії, фізики - на це приділяється до половини навчального часу. Тут вивчають стан місцевої природи, проблеми урбанізації, охорони об'єктів природи і не поновлюваних ресурсів, а також теми: "Повітря і вода", "Засоби зв'язку", "Наші потреби". Учні самостійно обирають окремі теми для обов'язкового самостійного вивчення проблем: "Людина і навколишнє середовище", "Садівництво", та ін.

У Нідерландах під контролем уряду здійснюється проект з охорони ландшафтів. Тут працює інститут з проблем природоохоронного виховання і навчання.

У державах Скандинавії учні вміють поважати і цінувати життя у всіх його проявах, вони добре інформовані про сучасні екологічні проблеми, стан природи у своїй країні і за кордоном. В школах Швеції вивчається окремий предмет "Охорона природи" з 1919 р., а в 1988 р. парламент країни вніс зміни в методику і зміст навчання за цим курсом.

У Франції питання охорони природи і проблеми навколишнього середовища вивчають в ліцєях, коледжах, центрах професійного навчання (їх понад 200).

У США навчальні програми не містять обов'язкового розділу з питань охорони природи, але з 1956 р. тут проводять таке навчання за особистим програмами викладачів. В системі освіти існують посади шкільних радників з питань викладання охорони природи. Тут широко використовують практичні польові заняття.

Японія - виховання любові до природи починається, як і в країнах Західної Європи, із трирічного віку. Характерним є спільність релігійного та екологічного виховання. Діти, як ніде в світі, цінують все живе.

Ще з 1967 р. в навчальні плани шкіл Бірми введений курс "Вивчення навколишнього середовища". Як окремий предмет ця дисципліна введена в навчальні плани в Бангладеші, Індії, Пакистані. Так, в Індії викладають в 9-10

класах курс "Людина і навколишнє середовище", в Індонезії теми про стан навколишнього природного середовища вивчають у 4, 6 і 9 класах.

Таким чином, в наш час у багатьох країнах ведеться природоохоронне навчання і виховання, що вже дало певні результати. Держави, що усвідомили важливість цього процесу, пішли далеко вперед у всіх видах прогресу - культури, технології, що стало міцною основою для їхнього подальшого розвитку, спрямованого до ноосфери.

У цьому важкому і складному процесі істотними є етичні норми поведінки людини в природі. Вже перші етичні норми, наприклад десять заповідей Біблії, намагалися регулювати відношення між людьми, а пізніше і в суспільстві. Але і дотепер ми не враховуємо етичні правила, які повинні регулювати відношення людини з природою та бути результатом екологічної освіти і виховання. Відношення до Землі з боку людини, суспільства визначається тільки економічними посилками, вимагаючи привілеїв для себе і не передбачаючи майже ніяких зобов'язань перед природою.

Екологічне навчання - цілеспрямований процес, який повинен бути неперервним і систематичним. Разом із соціально-гуманітарною освітою він сприяє формуванню у людей нового, за В. І. Вернадським, ноосферного, мислення, яке повинно сприяти виходу з екологічної кризи. Спеціалісти екологічного профілю - в галузі екологічної освіти, теоретичної та прикладної екології готуються у більшості вищих навчальних закладів України.

5. Форми і методи екологічного навчання

Форми і методи навчання тісно пов'язані з іншими компонентами навчального курсу і є важливішою умовою організації взаємодії учителя і учнів. Визначальним фактором вибору форм і методів навчання є мета і зміст програмного матеріалу.

На етапі осмислення єдності людини зі світом природи доцільно використовувати методи і форми, які здатні актуалізувати ціннісні орієнтації, усвідомити важливість екологічної проблеми, викликати емоційний стан, співчуття.

Такий стан можна створити з допомогою емоційної розповіді, вірша, показу слайдів, відвідування парку, лісу і т. і. Важливе місце тут відводиться навчальним завданням.

На етапі формування екологічної проблеми як реального протиріччя у взаємодії суспільства і природи застосовують методи, які стимулюють пізнавальну діяльність. При цьому ефективними є евристична бесіда, проблемний виклад матеріалу, диспут, виконання завдань типу “що буде, коли...”

На етапі теоретичного обґрунтування взаємодії суспільства і природи необхідно поєднувати різні форми і методи навчання (конкурси рефератів, завдання з моделювання ситуацій морального вибору: “Яким афоризмом можна виразити Ваше відношення до природи?”).

Важливе місце в обґрунтуванні взаємодії суспільства і природи займають спостереження під час екскурсій, практикумів в природі, походів. Спілкування з природою викликає емоційно значимі переживання.

Практична діяльність учнів повинна бути орієнтована на вирішення реальних місцевих екологічних проблем, проведення природоохоронних акцій (ялинка, первоцвіт, джерело і т.п.). Реальна проблема завжди захоплює учнів.

Методи навчання тісно пов'язані з методами екологічних досліджень: спостережень, вимірів, взяття проб, експериментального картування, моделювання, прогнозу і т.п.[9]

Значна кількість прийомів і методів знаходять своє відображення у фронтальній, індивідуальній, колективній формах організації навчальної діяльності і їх поєднанні.

До фронтальної роботи звертаються при ознайомленні учнів з екологічним матеріалом, при запровадженні екологічних понять (див. файл «Розробка уроку»), при поясненні практичних завдань на уроці, під час екскурсії в природу.

При індивідуальній формі організації навчальної діяльності кожен учень виконує завдання самостійно. Ця форма важлива для відпрацювання вмінь, виховання почуття індивідуальної відповідальності при прийнятті рішень (робота над рефератом, доповіддю, кросвордом і т. і.).

Важливе місце у формуванні екологічної культури мають рольові ігри, які розвивають екологічне мислення, емоційність, творчість, самостійність учнів. Цим напрацьовується соціальний досвід в прийнятті екологічно грамотних рішень. В рольовій грі присутня імітаційна модель реальної дійсності (заповідник, експедиція). Особливість рольової гри – їх міжпредметна і краєзнавча направленість. [6]

У формуванні екологічної культури особливе місце займають дискусії. Проблемність у поєднанні з груповим обговоренням створюють ситуацію “конфлікту” ідей. Це можуть бути і міжпредметні уроки-дискусії, коли на дану проблему дивляться з різних позицій.

Робота в парах – основа для організації самостійної роботи на уроці, проведення взаємоперевірок. Особливо цінною ця форма роботи є на факультативах, практикумах, коли учні зайняті науковими дослідженнями, працюють в польових умовах.

В останні роки при виборі методів навчання перевагу надають блочно-модульному принципу групування матеріалу. Це робота з логічно

завершеними блоками навчальної інформації. Їх вибір повинен відповідати меті комплексного впливу на всі форми свідомості (інтелектуальну, емоційну, ціннісну, вольову), що створює умови для розкриття екологічних проблем і формування знань учнів.[10]

Одним з основних методів технологічного навчання молодого покоління є проектний метод навчання. Впровадження його в навчальний процес дуже важливо, оскільки при цьому найбільш повно реалізуються завдання розвитку учнів: прийоми розумової діяльності, зміни мотиваційної структури особистості, формування вмінь навчальної діяльності тощо.

Проектна діяльність активно сприяє технологічній освіті, формуванню відповідної культури учнів, підготовці їх до реалій життя, раціональному і творчому використанню природних і людських ресурсів.

Проблеми виховання працьовитості й посилення мотивації трудової діяльності є дуже актуальними: по-перше, трудова діяльність необхідна для повноцінного фізичного і психологічного розвитку людини; по-друге, учень не привчений до праці, є неадаптованим до світу дорослих, самостійного життя; по-третє, відсутність у дитини потреби у систематичній праці позбавляє її радості життя, а нерідко призводить до деградації.

Специфічним методом навчання учнів в освітній галузі є метод проектів.

Метод проектів – система навчання, за якої учні отримують знання в процесі планування і виконання практичних завдань – проектів, що поступово ускладнюються.

Сучасний метод проектів покликаний суттєво збагатити навчальний процес, не допускаючи помилок минулого. Основні положення цього методу, розроблені зарубіжними і вітчизняними вченими, можна співвіднести з діяльнісним підходом у сучасній дидактичній системі.

Проектна діяльність сприяє розвитку творчих рис особистості. Якщо з раннього віку включати дітей у творчу діяльність, то в них розвиваються допитливість розуму, гнучкість мислення, пам'ять, здібність до оцінки,

бачення проблеми, здатність до передбачення, до глибокого розуміння причинно-наслідкових зв'язків та інші якості, характерні для людини з розвиненим інтелектом. [10]

Метод проектів передбачає самостійну творчу роботу учнів, виконувану під керівництвом учителя важливо, щоб проекти були реальними і доступними для реалізації учнями. Практичне втілення проектів включає обов'язкове складання обґрунтованого плану дій кожного з учнів на основі виявлення можливих рішень проблеми і обговорення найбільш оптимального шляху її реалізації. Завдання вчителя при цьому – добитися більшої самостійності учнів на усіх етапах виконання проекту – від ідеї до втілення її.

6. Учнівські проекти як метод самовираження особистості

Метод проектів – одна із альтернатив класно-урочної системи, що використовується як доповнення до інших видів навчання, дає змогу отримати комплексне знання. Головна перевага полягає в тому, що дитина з великою зацікавленістю буде виконувати ту діяльність, яку обере самостійно.

Останнім часом у зв'язку зі становленням особистісно зорієнтованої освіти метод проектів переживає друге народження, ефективно доповнюючи інші педагогічні технології, які сприяють становленню особистості учня як суб'єкта діяльності та соціальних відносин.

Застосування методу проектів – це загальна потреба нашого часу. Метод проектів засвідчує повну узгодженість навчання з життям, з інтересами учнів, він ставить учня у становище дорослої людини. І тоді підліток нагадує лікаря, інженера, вчителя, для якого теоретичні знання – засіб творчих пошуків. Зрештою активно розвивається мислення з опорою на науку.

Основною тезою сучасного розуміння методу проектів російський науковець Є.Полат називає вислів: «Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це потрібно та де й як я можу ці знання застосувати.»

Дана технологія представляє один із можливих способів реалізації проблемного навчання. Коли вчитель ставить задачу, він тим самим окреслює плановані результати навчання і вихідні дані. Все інше мають робити учні :намічати проміжні задачі, шукати шляхи їх вирішення, діяти, порівнювати отримане з тим, що вимагалось, корегувати діяльність.

Таким чином, виконання учнями проектів, як колективних, так і індивідуальних, передбачає залучення їх до виявлення, аналізу та розв'язання реальних загальнолюдських проблем із використанням для цього практичної дослідницько-пошукової роботи.

Формування в учнів дослідницьких навичок - одне з головних завдань сучасного уроку.

Академік А.М.Колмогоров зазначав: «Звичайно, не з кожного учня вийде учений. Але необхідно добиватися, щоб кожному була знайома радість відкриття нового, радість творчого усвідомлення життя.»

Слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий вперед». Це цільовий акт діяльності, в основі якого – інтерес учня.

У рамках обласного конкурсу еколого-дослідницьких проектів «Я – Професія – Екологія –Україна» в Томаківському професійному аграрному ліцеї було проведено I етап конкурсу, де учні навчального закладу захищали свої проекти презентуючи їх перед учнівським колективом (див.додаток 4).

Учасники творчо підійшли до поставленого завдання, проводили дослідження, аналізували матеріали літературних джерел та інтернет-ресурсів, визначали актуальність проблеми, мету, завдання дослідження, робили висновки, визначали результат. У кожного авторського колективу були свої «екологічні» гасла – слова видатних вчених:

- «Усі ми однаковою мірою в небезпеці, й коли ми усвідомимо, яка це небезпека, то є надія, що спільними зусиллями ми зможемо її відвернути» (А. Ейнштейн);

- «Дивлячись на землю з космосу, ти розумієш, що все на нашому світі взаємозв'язано, що всі ми, незалежно від того, на якому континенті ми живемо, і в якому місті, всі ми - брати і сестри. Земля - наш спільний дім, який ми повинні оберігати і про який повинні піклуватися» (Янн Артюс-Бертран);

- «Думай глобально – дій локально!»;

- «Охорона природи повинна стати моральною категорією і користуватись пріоритетом за будь-яких політичних ситуацій і компромісів» (М.Амосов) та ін.

Паралельно з конкурсом учнівських проектів було проведено конкурс малюнків на екологічну тему: «Я – Екологія – Майбутнє...». Дуже цікавими були малюнки, на яких кожний учасник відобразив своє бачення екологічних

проблем, висвітлив свою думку з приводу виходу людства з екологічної кризи (див. додаток 5).

ВИСНОВКИ

1. Останнім часом в Україні посилюється увага до екологічної освіти молоді. Екологічний світогляд і екологічне виховання є одним із головних напрямків закладів освіти, спрямованих на гуманізацію та гуманітаризацію навчання, підвищення загальнокультурного рівня екологічної освіти, чие майбутнє – захищати свою країну, планету Земля від безглузлого руйнування, знищення її ресурсів. Передусім це стосується висвітлення глобальних екологічних проблем, зокрема таких, як зміна стану атмосфери під впливом діяльності людини. А тому актуальним є проведення уроків, позакласних заходів, присвячених ознайомленню учнів з цими питаннями.

2. Екологічна криза, що виникла через непередумане господарювання людини, змушує змінити своє ставлення до довкілля. Цій меті покликана служити система екологічного виховання, яка є окремим напрямом педагогічної теорії та практики.

3. Екологічне виховання — систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури, взаємодії з природою.

4. Завдання екологічного виховання полягає в нагромадженні, систематизації, використанні екологічних знань, вихованні любові до природи, бажання берегти і примножувати її, у формуванні вмінь і навичок діяльності в природі. Зміст його полягає в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії.

5. Нові пріоритетні напрямки в освіті (підготовка до активного життя, екологічні питання освіти, демократизації навчання) спонукають шукати ефективні підходи до вирішення проблем, які виникають у наш час. Серед завдань освіти на перший план висувається розвиток індивідуального самовираження і критичного мислення. Особистість повинна опанувати способи придбання знань і відповідних навичок, уміння логічно мислити,

перевіряти і засвоювати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і робити висновки.

6. Проектна діяльність активно сприяє технологічній освіті, формуванню відповідної культури учнів, підготовці їх до реалій життя, раціональному і творчому використанню природних і людських ресурсів.

7. Екологічне виховання неможливе без уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, виробляти способи розумної взаємодії з нею. Ці уміння учнів набуті на уроках та в позаурочній діяльності відображені у їх власних проектах, де висвітлені проблеми, які актуальні на сьогоднішній день і які потребують вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Підручники, посібники

1. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори [Текст] / Г.Ващенко. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 214с.
2. Волошин І. М. Методика дослідження проблем природокористування. — Львів: ЛДУ, 1994. — 160 с.
3. Горелов А.А. Экология. – М.:Центр, 2000. – С. 192-208.
4. Захаренко О.А. Слово до нащадків [Текст] / О.А.Захаренко. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.
5. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології, - К.: МАУП, 2000. – 238 с.
6. Крисоченко В.С. Екологічна культура. – К.: Заповіт, 1996. – С.13-23, 216-251.
7. Кучерявий В.П. Екологія, - Львів: Світ, - 500 с.
8. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1980.
9. Современные проблемы экологии /ред.А.Касьяна/. – М.:Просвещение, 1997. – 94 с.
10. Экология и учебный процесс. – К.: УМК ВО, 1990. – 100 с.
11. Царик Л., Грубінко В. До концепції регіональної програми екологічної освіти і виховання у загальноосвітній школі/ Еколого-географічні дослідження в сучасній науці. – Тернопіль, 1999. – С. 83-84.

Електронні джерела:

Сайт: <http://www.ecoleague.net/34903999-235.html>

12. Жофчак З.З. Стаття Екологічна освіта і виховання. Важливість формування екологічної культури дитини, її гармонійних відносин з природою в умовах навчально-виховного комплексу культурологічного

спрямування. Доповідь на Всеукраїнській конференції “Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи”

13. Ковальчук М.А . Стаття Екологічна освіта і виховання. До екологічної свідомості – через екологічну освіту і виховання. Доповідь на Всеукраїнській конференції “Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи”

14. Лебідь С.Г. Стаття Екологічна освіта і виховання. Цілісна модель шкільного навчально-виховного процесу екологічної спрямованості. Доповідь на Всеукраїнській конференції “Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи”

ДОДАТОК 1

**Висадження дерев навчальними групами на території ліцею
у рамках щорічного заходу «ЗЕЛЕНА ТОЛОКА»**

ДОДАТОК 2

**Висадження троянд навчальними групами на учнівських ділянках
у рамках щорічного заходу «ЗЕЛЕНА ТОЛОКА»**

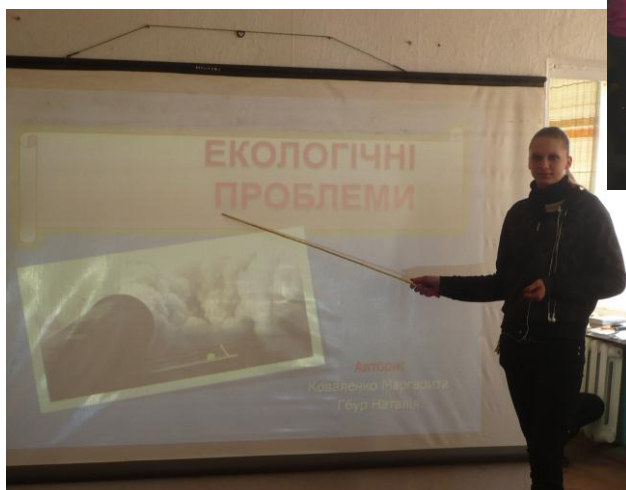

ДОДАТОК 3

**Біління дерев та насадження квітів навчальними групами ліцею
у рамках щорічного заходу «ЗЕЛЕНА ТОЛОКА»**

Проведення конкурсу еколого-дослідницьких проектів «Я – Професія – Екологія – Україна»

Конкурс малюнків на тему «Я – Екологія – Майбутнє...»

